

Чекан І. А., к.е.н., докторант Національного інституту стратегічних досліджень
Штанько Т. М., завідувач відділу міжнародних зв'язків,
аспірант Львівської комерційної академії

АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Концепція людського розвитку, яка сформувалася за останні десятиліття, розглядає вдосконалення людини як основну мету суспільного поступу. Саме таке вдосконалення дає можливість прожити довге життя, підтримуючи задовільний стан здоров'я, одержати освіту, доступ до засобів, які формують гідний рівень життя. Все це пов'язане з великими інвестиціями у людський капітал. Відтоді як людство почало визнавати, а тим більше поширювати теорію людського капіталу, освіта перестала сприйматися як галузь невиробничого споживання. Нині вона трактується як інвестиції в один з видів людського капіталу, що не лише приносить прямі економічні і соціальні прибутки його власникові, а й стимулює економічне зростання загалом.

Ключову роль у розвитку людського потенціалу своєї країни відіграє освіта, яка відповідає за готовність нового покоління до життя і успішної діяльності в сучасному світі. Незадовільний стан освіти в Україні, що є однією із причин масового від'їзду людей закордон і занепаду національної економіки - не може бути виправданим економічними труднощами і складними трансформаційними процесами в нашому суспільстві. Освіта має бути пріоритетом номер один не тільки на папері, але й у реальних діях уряду. Інакше на нас чекає припинення процесу відтворення людського ресурсу з якість, необхідними для життя в сьогоdnішній ситуації країни і світу. З огляду на вищезазначене, **проблематика** дослідження вищої освіти нашої країни в контексті розвитку людського капіталу має підвищену **актуальність**. **Метою** даної статті є аналіз передумов конкурентоспроможності сфери вищої освіти України.

Питання конкурентоспроможності сфери вищої освіти нашої країни – складні і багатопланові. Різноманітні аспекти цієї проблематики висвітлені у наукових працях вітчизняних вчених О. Грішнєвої, І. Єгорова, С. Здіорука, Е. Лібанової, А. Новикової, Ю. Полунєєва, Ж. Поплавської, В. Поплавського, Л. Семів, Ю. Сухарникова, В. Ткаченко, В. Ямкового. Процес впливу вищої освіти на вдосконалення людських ресурсів відображений в роботах фундаторів теорії людського капіталу Т. Шульца, Г. Беккера, їх послідовників М. Блауга, Дж. Мінцера, Е. Денісона, Дж. Кендрика та інш. Питаннями реформування освіти займалися такі провідні зарубіжні вчені як М. Горкіна, Р. Еланд, К. Кейн, А. Мамонтов, Л. Пептон, Д. Реліч, М. Таджудин, Л.Тейлор, Д.Хонек та інші. Аналіз і узагальнення опублікованих за названими проблемами наукових концепцій, сучасних методичних і практичних розробок дозволяє стверджувати, що дослідження проблем передумов конкурентоспроможності сфери вищої освіти нашої країни, незважаючи на їх актуальність, не знайшли поки що належного висвітлення. Науковий і практичний стан досліджуваної проблеми зумовлює необхідність розгляду конкурентоспроможності сфери вищої освіти України в контексті розвитку людського капіталу.

Дослідження свідчать про визначальну роль освіти у економічному і політичному розвитку будь-якого суспільства, якщо воно не хоче бути депресивним регіоном чи маргінальною країною:

- досягнення в освіті і державні видатки на освіту безпосередньо впливають на економічне зростання, недостатні інвестиції у людський капітал є справжньою причиною відставання бідних країн;
- якість освіти, що вимірюється рівнем підготовки і заробітної плати викладачів, співвідношенням кількості учнів на одного вчителя позитивно впливає на майбутній рівень доходів тих, хто навчається;
- навчання впродовж усього життя є важливим чинником успішності на ринках праці;
- людський капітал мігрує з місць, де він є рідкісним і не користується попитом, у місця його поширення і концентрації. Вплив людського капіталу може привезти до тривалого занепаду і економічної кризи у країнах еміграції [1].

На початку цього століття концепція Знання як джерела економічного розвитку призвела до виникнення нового поняття – економіки Знань (knowledge-based economy). Знання (вже не стільки філософська категорія, скільки економічна) тепер стає головним джерелом багатства нації на рівні компаній і країн. В розвинутих економіках вартість промислових активів компаній та організацій безпосередньо пов'язана з їх спроможністю генерувати нові знання, з інтелектуальним капіталом (ІК).

Сьогодні лідерами у створенні економічного багатства стають країни, у ВВП яких переважають „знання-ємні” види економічної діяльності. Так, у доповіді Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) „Карта 2001 – до економіки знань” проаналізовані близько 30 країн за рівнем інвестицій у інтелектуальний капітал [2]. У першій десятці – США, Швейцарія, Швеція, Ірландія, Нідерланди, Угорщина, Канада, Бельгія, Великобританія, Південна Корея. Головні риси економіки Знання, яку впроваджують ці країни такі:

- 1) підвищення „знання-ємності” ВВП;
- 2) зростання питомої маси нематеріальних активів (ноу-хау, інформаційних систем, патентів);
- 3) зростання частки „нематеріальних” товарів у міжнародній торгівлі. Якщо у країнах з низькими доходами частка в експорті високих технологій складає в середньому 7%, то у країнах з високими доходами – більше 22%;
- 4) збільшення у структурі капіталу передових міжнародних компаній частки, пов'язаної з видатками на НДДКР;
- 5) зростання інвестицій у науку, охорону здоров'я, навколишнє середовище.

За даними Світового банку, в більшості країн ОЕСР протягом останніх п'ятнадцяти років зростання доданої вартості в галузях, що ґрунтуються на знаннях, у середньому становило 3%, що стабільно перевищувало темпи загального економічного зростання, які не піднімалися вище 2,3%. Частка цих галузей у сукупній доданій вартості збільшилася в Німеччині з 51% до 60%, у Великобританії - з 45% до 51%, у Фінляндії - з 34% до 42% [3].

Ще Адам Сміт вважав, що затрати на освіту чи навчання людини можна розглядати як капіталовкладення в її майбутнє, аналогічні внескам у речовий капітал. Проте інвестиції в науку та освіту задля забезпечення сталого розвитку і підвищення рівня життя в різних країнах істотно відрізняється [4]. За даними Світового банку, 85% сукупних світових інвестицій в науку здійснюють країни-члени ОЕСР, 11% - Індія, Китай і Бразилія та нові промислово розвинені країни Східної Азії, і лише 4% - решта країн світу, до яких належить і Україна [5]. Тому у країнах з передовою економікою результати наукових досліджень і якісної підготовки кадрів забезпечують створення нових багатств, які є основою для подальшої підтримки власної науки та освіти.

Доводиться констатувати, що у державній політиці Уряду України відсутній системний підхід до інвестування у людський капітал. Важливим видається зміна погляду на людський капітал як на привабливий об'єкт інвестування.

У попередні роки обсяги фінансування освіти були значно меншими, ніж у розвинутих країнах, і, всупереч положенням статті 61 Закону України “Про освіту”, становили лише 4,5% від ВВП, що стримує її інноваційний розвиток. Україна незадовільним є фінансування і наукових досліджень. Фактичні витрати з державного бюджету на наукові дослідження і розробки зменшилися з 2,3 % валового внутрішнього продукту (далі - ВВП) в 1990 р. до 0,22 % у 1999 р. і підвищилися лише до 0,39 % ВВП у 2003 р. Загальні витрати на наукові дослідження знизилися за цей період з 3,11 % до 1,13 % ВВП. Між тим, Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” передбачено бюджетні асигнування на науку в розмірі 1,7 % ВВП [6].

Не зважаючи на те, що починаючи з 2000 р. намітилося незначне збільшення асигнувань на науку у відсотках до ВВП, насправді з врахуванням інфляції воно залишається вкрай недостатнім. Особливо у важкому стані опинилася вузівська і галузева наука, фінансування яких знизилася до критичної межі.

Порівнюючи розвиток науки та інноваційної діяльності в Україні з тенденціями, що мають місце у США, Росії, країнах ЄС, Далекого Сходу, Південно-Східної Азії, слід відзначити, що Україна загрозово наближається до стану відсталої держави. Неприпустимо затягується процес інституційних перетворень системи науково-технічного і кадрового забезпечення економіки України відповідно до умов світового ринку. Загрозових масштабів набуло старіння наукових кадрів, критичної межі досягла зношеність парку наукового обладнання та матеріально-технічної бази науки, внаслідок чого наукова складова національної конкурентоспроможності неухильно знижується.

У той час, коли у всіх розвинених державах спостерігається виразна переорієнтація державної політики на використання наукових знань як головного ресурсу економічного зростання, науково-технічний потенціал України доведений сьогодні до стану, за яким можуть статися незворотні зміни, що унеможливають його використання в інтересах інноваційного розвитку суспільства [7].

Надзвичайно важливою проблемою є доступність вищої освіти. Плата за навчання зростає щороку і вже сягає 10 тис. гривень на рік на деяких престижних спеціальностях. Доступ дітей з небагатих родин до кредитів на навчання залишається дуже обмеженим. З кожним роком збільшується питома вага абітурієнтів, зарахованих до вищих навчальних закладів для навчання на платній основі. Так, якщо у 1995/96 навчальному році для навчання за рахунок фізичних та юридичних осіб було прийнято 18% студентів, то у 2004/5 – 61% [8].

Потрібні нові підходи у взаємостосунках між вищими навчальними закладами і бізнесом. Нині у структурі витрат на вищу освіту їхні кошти складають лише 0,8%. Треба налагодити механізм соціального партнерства, який би стимулював зацікавленість роботодавців у формуванні професійної підготовки майбутніх фахівців. Запровадження практики тристоронніх угод для тих, хто навчається за державний кошт: “студент – роботодавець – вищий навчальний заклад” – запорука підвищення ефективності та якості освіти.

Політика розвитку людського інтелектуального капіталу є чи не найважливішою компонентою стратегії конкурентоспроможності в економіці Знань. Агентство „Інвестуйте у Швейцарію” (Invest in Sweden Agency або ISA) стало першим на рівні країни агентством із залучення іноземних інвестицій, яке виміряло інтелектуальний капітал для порівняльного аналізу конкурентоспроможності різних країн у економіці Знань. На думку ISA потоки і напрями прямих іноземних інвестицій (ПІІ) будуть все більше визначатися потенціалом приросту Інтелектуального капіталу. Вимірюючи конкурентоспроможність країн у економіці Знань ISA застосовувало більшість із приведених нижче показників:

1) „Інноваційність країни” - (тобто інтенсивність продукування і комерціалізації інновацій) – загальний розмір НДДКР та їх частка у ВВП, витрати на дослідження та їх частка у ВВП, кількість науково-технічних публікацій та ін.;

2) створення знань з комерційним потенціалом – витрати на прикладні НДДКР, їх частка у ВВП; кількість патентів, зареєстрованих у „тріаді патентних сімей” (Європа, США, Японія) на 1 млн. населення; коефіцієнт „винахідництва” населення та ін.;

3) Ємність ринку знань і динаміка міжнародного обміну знаннями – частка національних НДДКР, фінансування із зарубіжних джерел; частка НДДКР у приватному секторі, здійснюваних за кордоном, але фінансованих із національних джерел; міжнародне співробітництво у науці і технологіях; кількість іноземних студентів у національних вищих навчальних закладах;

4) інновації та винаходи – для промислових підприємств, що мають інновації (за розмірами, галузями, типами інновацій);

5) підприємницька діяльність – кількість приватних компаній, що створюються; зареєстрованих підприємств; питома вага малих і середніх підприємств за галузями;

6) підтримка інновацій та винахідництва – частка на НДДКР, фінансованих державою у ВВП, частка наданого венчурного фінансування у ВВП;

7) якість людського капіталу – всі показники системи освіти, частка вчених у загальній кількості зайнятих, показники міграції висококваліфікованих працівників;

8) рівень розвитку національної інформаційної інфраструктури – показники розвитку інформаційно-комп'ютерних і телекомунікаційних технологій [2].

За оцінками західних експертів, Україна володіє яскраво вираженими конкурентними перевагами – високим рівнем освіти, науки і загальної культури населення. Щорічні видатки на освіту та науку становлять 16—18 млрд грн.[5] Це величезні інвестиції. В результаті освіта сьогодні вийшла зі сфери традиційного розподілу ресурсів і перетворилася на великий бізнес. Вкладаючи в цю систему значні кошти, суспільство хоче мати на виході високоякісні результати: до закінчення школи - збережене здоров'я дітей, а після вищого навчального закладу - престижну роботу для них та й належну віддачу від її виконання кожним випускником.

В даному контексті необхідно розглядати два варіанти. Перший - коли індивід, одержавши освіту за державний кошт, вступає в господарські і цивільно-правові відносини у тій самій країні, де отримав знання. У цьому разі майнові права держави як власника не порушуються. Знання індивіда використовуються в її інтересах. Індивід відпрацьовує вкладені в нього державою кошти платників податків. Якщо ж людина вступає у виробничі та правові відносини в іншій країні, то порушуються права держави - співвласника системи знань, оскільки відбувається відчуження її від власності.

Господарем інтелектуальної власності є той, хто її створює. Так, за контрактної форми навчання вона має одного власника - самого індивіда, розумова діяльність, енергія та фінансові витрати якого були спрямовані на набуття знань під час навчання. Якщо ж людина навчалася у державній системі освіти, фінансованій з бюджету, тобто за рахунок платників податків, тоді держава стає співвласником інтелектуальної власності індивіда, котрий отримав знання у цій системі. Таким чином, можна говорити про спільну власність на систему знань індивіда і держави.

Що ж до очікуваної віддачі від інвестицій у людський капітал, то кількісно виміряти можна лише прямі матеріальні зиски, та й то приблизно, на рівні прогнозів. Ми, наприклад, знаємо, скільки заробляє висококваліфікований економіст з оплати праці, але не можемо точно назвати, скільки зароблятиме конкретний студент після закінчення вищого навчального закладу за спеціальністю “менеджмент організацій”. Моральні і непрямі матеріальні зиски ще важче оцінити кількісно, проте їх роль під час прийняття рішень щодо інвестування освіти, дуже значна.

Згідно експертних оцінок, в Україні рентабельність інвестицій в освіту нижча за дохідність банківських депозитів. Надбавка до зарплати, на яку може розраховувати випускник західних університетів, є одним з основних орієнтирів при виборі програм навчання. Американці та європейці, які часто навчаються в кредит, надають величезного значення окупності інвестицій в освіту - при складанні рейтингів університетів передусім враховується відсоткове зростання зарплати їхніх випускників. За підрахунками журналу Forbes, середньорічний дохід випускника Гарварда через п'ять років після закінчення школи перевищує витрати на навчання та зарплату до вступу на \$150 тис. А доходи випускників Уортона, Колумбійської та Єльської бізнес-школ збільшуються вдвічі.

У нашій країні окупність інвестицій у диплом “магістра” грошми не вимірюють. Оцінити рентабельність освіти не дозволяють відсутність об'єктивної статистики про доходи учнів, висока питома вага заможних і успішних громадян серед студентів, а також недорозвиненість ринку праці. Здебільшого про якість людських ресурсів серйозно дбають тільки компанії, які динамічно розвиваються, працюють в умовах жорсткої конкуренції і боротьби за прибуток. Тому не дивно, що в Україні рентабельність інвестицій у знання нижча, ніж у розвинених країнах і навіть у Росії. Спеціалісти Консорціуму економічних досліджень і освіти з'ясували, що диплом магістра в Україні приносить віддачу в розмірі близько 6% річних (менше за дохідність банківського депозиту), тоді як у розвинених країнах цей показник становить 10%.

Варто зазначити, що протягом дев'яностих років у країні продовжувалося падіння рівня науково-технічного потенціалу, зниження інноваційної активності промислових підприємств. З огляду на це, заслуговує на увагу проблема “відтоку інтелекту”, яка є однією з найвагоміших в контексті перспектив науково-технічного прогресу і належного стану безпеки нації. За останні 15 років Україна надала

інтелектуальну допомогу практично всім розвиненим країнам, а сама змушена вирішувати завдання мобілізації ресурсів у власній науковій сфері. За даними Держкомстату, за період з 1991 р. по 2002 р. за кордон емігрували 574 доктори наук та з 1996 р. по 2002 р. – 907 кандидатів наук. Майже третина з них молоді, до 40 років, перспективні науковці, решта – віком 41-50 років. Загрозу національній безпеці становить відтік за індивідуальними запрошеннями на роботу переважно молодих вчених. Лише у 2001 р. до країн з творчими для науки умовами виїхали 162 доктори і кандидати наук, що на 11 % більше, ніж у 2000 р. Вже на сьогодні за кордоном працює до 30 % українських вчених. Наші втрати у сфері науки, зумовлені “відпливом інтелекту”, оцінюються в сумі більше 1 млрд доларів США за рік. Внаслідок трудової міграції українське суспільство втрачає “золотий фонд”, потенціал, без якого важко сподіватися на випереджаючі темпи розвитку України.

Гострота проблеми “відпливу інтелекту” у країнах Центрально-Східної Європи була різною. Так, впродовж 90-х років із Польщі емігрувало до 15 % наукового персоналу. З Болгарії за останні п’ять років виїхало більше 10 тис. науковців і викладачів. З Румунії за період 1990-1995 рр. на постійне місце проживання емігрувало 4 % наукових співробітників.

Довготривалі стажування та контракти поступово переростають у право на постійне проживання, а в окремих випадках - і в отримання громадянства країни перебування. Це стосується вчених, галузевих фахівців, висококваліфікованого технічного персоналу, спортсменів та інших громадян України, які виїхали і продовжують виїжджати через неефективну мотиваційну політику на всіх рівнях. Попит на висококласних фахівців, зокрема – лікарів, технічного персоналу середньої ланки, програмістів та інших - залишається актуальним для багатьох країн, де цілком зрозумілою і економічно обгрунтованою є перевага одноразової інвестиції у відносно недорогого за західними мірками готового фахівця над коштовним і тривалим процесом його підготовки. Окрім прямих індивідуальних комерційних пропозицій, існують і більш витончені міграційні інструменти, побудовані на формуванні ґрунтовних баз даних та селективному підході до них. В контексті приєднання України до Болонського процесу загроза втрати людського капіталу в процесі навчання, стажувань та різного роду програм технічної допомоги вимагає все більшої уваги.

Проте в даній сфері спостерігаються й позитивні зміни. Насамперед це стосується фахівців у галузі богослов’я. 2 березня 2006 р. Державна акредитаційна комісія Міністерства освіти і науки надала ліцензію на підготовку бакалаврів-богословів Українському Католицькому Університету м. Львова. Це стала поштовхом до того, що сотні українських богословів, які, не будучи затребуваними українською державою, виїжджали за кордон, повернулись працювати в Україну. В одному лише Католицькому Університеті за кордоном перебуває близько 40% його випускників. Такі позитивні зрушення дадуть поштовх до розвитку богословської науки й освіти в Україні, де станом на 1 січня 2006 р. діють 175 духовних навчальних заклади, в яких навчається 9721 студентів денної форми навчання та 10727 студенти заочної форми навчання. Потреба у висококваліфікованих випускниках богословських закладів зростає, зважаючи на необхідність духовного оновлення та зросту українського суспільства та все ширше залучення Церкви до вирішення соціальних проблем (опіка над нарко- та алкоголезалежними, ВІЛ/СНІД інфікованими, сиротами, неповносправними, хворими тощо).

Наступною проблемою у освітній сфері є демографічна проблема, зокрема, - зменшення кількості абітурієнтів. За прогнозами фахівців, в Україні з 2006 і до 2015 року кількість абітурієнтів, які вступають до вузів I—IV рівня акредитації, скоротиться. У 2005 р. кількість першокласників в школах України становить 430 тис. осіб, а вузи I—IV рівня можуть прийняти на навчання близько 700 тис. студентів. Окрім “фізичної втрати” абітурієнтів, спостерігається і зменшення кількості студентів внаслідок активної політики іноземних вузів щодо залучення громадян України до навчання закордоном.

Окрім цього, викликає занепокоєння і недостатність на вітчизняному ринку праці висококваліфікованих фахівців. В даному контексті слід відмітити також незадовільний

рівень володіння іноземними мовами. Однією з невирішених проблем в освітній сфері залишається “перекіс” у спеціальностях. Зважаючи на престижність певних спеціальностей (економістів, юристів), значна кількість абітурієнтів обирають саме “модні” спеціальності і отримують дипломи юристів, економістів. А після закінчення вузів багато випускників залишаються без роботи. З огляду на це, необхідними видаються регулярні дослідження ринку праці, моніторинг потреб у певних спеціалістах.

Слід зауважити, що аналіз наслідків міжнародного обміну людським капіталом в Україні свідчить про асиметричний характер участі нашої країни у міжнародному обміні, в т.ч. і в сфері освітніх послуг, що послаблює конкурентноздатність національної економіки.

На нашу думку, заслуговує на увагу досвід протидії асиметрії зарубіжних країн у сфері обміну людським капіталом. Про те, наскільки імміграція важлива в розвинених країнах свідчить той факт, що дослідження “Формування переселення – підтримка інтеграції”, яке було проведене в Німеччині в якості основи для створення нового закону про переселення, починається словами: “Німеччина потребує переселенців”. Аналогічні пріоритети передбачаються й селективною міграційною політикою Франції, програмою повернення в Російську Федерацію економічно активного населення з країн колишнього СРСР, у тому числі з України.

В Європі вказується на велике значення імміграції. В зв’язку з цим наголошується на необхідність рівних можливостей в працевлаштуванні та освіті для іммігрантів та етнічних меншостей. Передбачається прийняти низки стимулюючих заходів, які забезпечать іммігрантам якісні можливості праці, а також допоможуть подолати бар’єри в мовних та інших знаннях. Активне управління міграцією здійснюють Канада, Австралія, Німеччина, Великобританія. Його метою є використання легких в управлінні, простих та дешевих методів переходу від пасивної реакції на міграцію до активного управління одним із складників економічно мотивованої міграції. Німеччина та Великобританія здійснює набір на роботу через освітні канали. Так з 2001 р. почали виділяти спеціальні квоти для студентів-іноземців, що закінчили ВНЗ у цих країнах і найшли собі там роботу.

Аналізуючи досвід США, слід зазначити, що ця країна ніколи не прагнула вітати на своїй землі іноземних студентів і скеровувати більшу кількість американців на навчання за кордон, як зараз. Для досягнення успіху уряд США і університети сформували нове партнерство в галузі освітніх обмінів. Визначено пріоритетні принципи, якими країна повинна керуватися в своїх зусиллях з розширення обмінів в галузі освіти:

- розширення ініціатив в галузі обміну, включаючи міжнародні програми стипендій Фулбрайта і Гілмана;
- культивування нових відносин з метою розвитку програм обміну в галузі освіти з країнами, які відіграють все більш важливу роль на міжнародній арені;
- розширення доступу в американські університети талановитих, але малозабезпечених студентів і студентів, які представляють різні культури.
- подальше вдосконалення візової політики.

США розвивають успішні програми обміну в галузі освіти, такі як програма стипендій Фулбрайта, в рамках якої з 1946 р. на навчання в США приїхали більше 250 тис. іноземних студентів з 185 країн, і програма стипендій Гілмана, яка дозволила 2200 американським студентам навчатися за кордоном з 2000 р.

В даному контексті заслуговує також на увагу пілотний проект “Вибір кваліфікованих іноземних працівників”, який реалізує Міністерство праці та соціальних справ Чеської Республіки. В рамках цього проекту іноземним кваліфікованим працівникам пропонується можливість подати заяву у скорочений строк, після 2,5 років, про дозвіл на постійне місце проживання. Причому, вони можуть поселитися у Чехії разом зі своїми сім’ями.

Варто зазначити, що окрім громадян Болгарії, Хорватії, Казахстану, Білорусії та Молдавії, проект відкритий для випускників чеських вищих учбових закладів з усіх країн світу (за винятком тих, що навчаються в рамках допомоги), які закінчили навчання у 1995

р. або пізніше. Від липня 2005 р. проект відкритий для громадян Канади, Сербії та Чорногорії, а також для випускників чеських середніх шкіл, які закінчили навчання випускним екзаменом, курсом без здачі екзаменів або свідоцтвом у про закінчення навчання у 2000 р. або пізніше. Від 1 січня 2006 р. проект відкритий також для громадян України. Проект буде поступово поширюватися і на інші країни та на більшу кількість осіб.

Згідно дослідження Міністерства праці та соціальних справ Чехії “Аналіз демографічної ситуації на ринку праці до 2030 року” у вказаний рік на чеському ринку праці буде нестача приблизно 420 тис. осіб в продуктивному віці. Кризові варіанти навіть вказують на двохмільйонний дефіцит, якщо має бути збережений рівень життя старшого покоління. Міграція не є негативною, її не можна заборонити, тому краще нею управляти та використовувати її позитивні ефекти.

Так, серед спеціалістів, зайнятих у Манхетенському проекті по створенню атомної зброї, частка мігрантів перевищувала 50%. Багато іммігрантів Канади, США, Німеччини, Ізраїлю несуть високі освітні стандарти. Конкурентна боротьба за провідних вчених в галузях науки набуває форми довгострокових державних програм, оскільки приймаючій стороні не потрібно витрачати значні кошти на підготовку спеціалістів. У той самий час освіта стає найбільшою статтею видатків з сімейного бюджету. І саме від вдалого вибору освітніх стратегій залежить конкурентноздатність країни в цілому на міжнародних ринках.

Таким чином, враховуючи вище зазначене, доводиться констатувати, що в Україні відсутні соціально-економічні механізми державного регулювання участі нашої країни у світовому обміні освітніми послугами. Масштаби та наслідки міжнародного обміну освітніми послугами, особливо його нелегального складника набули характеру загрози національній безпеці в контексті конкурентоспроможності економіки. Цим обумовлена потреба у виважених підходах до можливих рекомендацій щодо усунення негативних наслідків. До системи заходів, спрямованих на посилення позитивних та нівелювання негативних ефектів участі України у міжнародному обміні освітніми послугами, доцільно віднести такі.

1. Розвиток та збереження людського капіталу нашої країни, як найважливіший механізм державного регулювання участі України у світовому обміні освітніми послугами.
2. Запровадження стимулів до індивідуальних та приватних інвестицій у людський капітал, зокрема, в освіту, підвищення професійного рівня, зайнятість та самозайнятість, мале підприємництво, заходи з охорони та зміцнення здоров'я, виплат до фондів пенсійного та медичного страхування тощо.
3. Оцінка масштабів втрат людського капіталу в процесі міжнародного обміну освітніми послугами і динаміки їх змін.
4. Артикулювання на вартісних характеристиках людського капіталу в доповненні до суто гуманітарних.
5. Активізація обміну людським капіталом на молодіжному рівні завдяки створенню спільних міжнародних навчальних закладів.
6. Регулярні дослідження ринку праці, моніторинг потреб у певних спеціалістах ринку праці.
7. Підтримка кадровими агенціями у питаннях працевлаштування випускників навчальних закладів.
8. Створення нових робочих місць у галузях, пов'язаних з інформацією та інтелектуальною сферою.

Література:

1. The Knowledge Economy, a submission to the New Zealand Government by the Minister for Information Technology's IT Advisory Group. August 1999.
2. Полунєєв Ю. Agnitio est prosperitas: від економіки товару до економіки знання// Дзеркало тижня.- 2005.- №19.

3. Проект Концепції відкритого проекту "Стратегія розвитку в Україні інформаційного суспільства та суспільства, що ґрунтується на знаннях" Всеукраїнської громадської організації "Українська Федерація Інформатики".- http://www.ufi.org.ua/proj_conc.html

4. T. Wilson and A.S. Skinner. Essays on Adam Smith, 1975.

5. Поплавська Ж., Поплавський В. Економіко-філософські аспекти людського капіталу// Вісник НАН України. - 2002. - №12.- С. 3.

6. Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність. N 1977-XII, 13.12.1991, www.nau.kiev.ua

7. Постанова Верховної Ради України „Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні”. № 1786-IV від 16.06.2004.

8. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: В-во „Консультант”.- 591с.

Резюме. Стаття присвячена проблемам вищої освіти в контексті розвитку людського капіталу за умов трансформації економіки України. В ході проведеного авторами дослідження ідентифікуються та аналізуються передумови конкурентоспроможності сфери вищої освіти України. Запропоновано систему заходів, спрямованих на посилення позитивних та нівелювання негативних ефектів участі України у міжнародному обміні освітніми послугами, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сфери вищої освіти України.

Резюме. Стаття посвящена проблемам высшего образования в контексте развития человеческого капитала в период трансформации экономики Украины. В процессе проведенного авторами исследования идентифицируются и анализируются предпосылки конкурентоспособности сферы высшего образования Украины. Предложено систему мер, направленных на усиление позитивных и нивелирование негативных эффектов участия Украины в международном обмене образовательными услугами, что способствует повышению конкурентоспособности сферы высшего образования Украины.

Resume. The article devoted to the problems of higher education in context of human capital development in Ukraine during transformation period. The preconditions of higher education competitiveness in Ukraine are analyzed by authors in the investigation. The system of actions directed on strengthening of positive effects and reduction of negative effects Ukraine participation in international exchange of education services is proposed. It will be assist to raise competitiveness of higher education in Ukraine.